

АДВОКАТУРА ГЕТЬМАНЩИНИ:

ВІДТВОРЕНА СТОРІНКА В ІСТОРІЇ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

Особливості функціонування в Гетьманщині розвинутої системи адвокатури, як і всієї судової влади, надзвичайно чітко віддзеркалює належність українського світу до європейського поля та його різку відмінність від Московії (Росії). На відміну від Московії, де суд був екзекуційний, в Україні судовий процес базувався на змагальності сторін, що й створювало широкі можливості для розвитку адвокатури.

Починаючи з 1730-х рр. на території Гетьманщини простежувалася тенденція до перетворення адвокатів на професійну спільноту. Наявність адвокатів у судовому процесі того часу свідчить про європейське коріння української судової системи.

ЗАКОНОДАВСТВО ТА ТЕРМІНОЛОГІЯ

До джерел даного періоду відносяться: правові кодекси, директивно-розпорядчі акти, оповіщувально-засвідчувальні акти, процесуально-розпорядчі акти, процесуально-вироків акти, апеляційні акти.

Правове поле для розвитку адвокатури формували норми Литовського Статуту 1566 р. та частково указ Петра I від 5 листопада 1723 р., яким цар намагався нівелювати радикальні відмінності української ситуації від московської, але зумів втрутитися лише на рівні діловодства.

Адвокати, як і судді та сторони процесу, в обов'язковому порядку керувалися Литовським статутум, універсалами українських гетьманів і лише інструментально царськими указами (якщо вони підкріплювали аргументи).

У зазначений період поняття «адвокат» мало кілька синонімів, частково успадкованих з попередньої доби, а частково набутих у XVIII ст. У знаменитій кодифікації українського права «Права, за якими судиться малоросійський народ» вказані терміни: «Адвокат, пленіпотент, патрон, прокуратор і повірений». Доволі часто вживалося також поняття «умоцований» (від слова «мощ» - документ (довіреність), яку надавав король Великого князівства Литовського захиснику).

За III Литовським Статутом роль адвоката розглядалася як людини, яка після здійснення процедури уповноваження, в усіх процесуальних діях повністю замінювала обвинуваченого.

Серед обов'язків адвоката було:

«до кінця судитися» (до оголошення вироку включно); особисто бути присутнім на судових засіданнях; вчасно з'являтися на судові засідання (існувало тільки 2 легітимні підстави щодо неявки адвоката в суд – смерть і тяжка хвороба (Стаття 60 III Литовського Статуту); для дій, пов'язаних із грошима, адвокату потрібне було офіційне уповноваження.

УПОВНОВАЖУВАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ

ПОНЯТТЯ ДЛЯ ПОЗНАЧЕННЯ АДВОКАТІВ

Період Гетьманщини відомий також зміною еліт і судовою реформою. Існуюча ієрархія станових судів (шляхетські, міські, сільські) зазнала змін. Нова еліта швидко ліквідувала шляхетські суди, замінивши козацькими, які відповідали адміністративно-територіальному поділу держави, а відтак з'явилися сотенні, полкові суди та Генеральний військовий суд. Крім власне судів, судочинство також справляли гетьман, козацька рада (загальна або старшинська), а у XVIII ст. певні судові функції мали Генеральна військова канцелярія та полкові канцелярії.

У зазначений період адвокатські практики та судові справи із залученням адвокатів свідчать про те, що, не зважаючи на низку своїх вад, судовою системою Гетьманщини забезпечувалася достатній рівень реалізації своїх прав усіма соціальними станами держави, цілком порівняльний з європейськими аналогами й абсолютно неможливий у Московії.

Приміром, навіть залежні селяни могли вигравати судові процеси проти свого власника. Зокрема, три брати Мицики — селяни з Бахмача — в 1767 р. виграли судовий процес, під час якого доводили, що вони козацького роду і мають бути повернені в козаки. Селянин прилуцького полковника Антона Крижановського Іван Мигаль з містечка Красний Кілядин косяв в судах довести своє козацьке походження й, вигравши справу у самого полковника, став козаком. А козаки з Чигриндібровської сотні Лубенського полку у 1746 р. зуміли захистити себе від зазіхань колишнього прилуцького полковника Гната Галагана.

Козаки подавали позови проти гетьманів, зокрема при Іванові Скоропадському.

ДОКУМЕНТАЦІЯ АДВОКАТІВ ГЕТЬМАНЩИНИ

Уповноважувальні документи:

- листи клієнтів
- відкриті листи клієнтів
- вірчі листи клієнтів
- вірчі відкриті листи клієнтів
- вірчі донесення клієнтів
- вспокірніші донесення клієнтів
- вірчі чолобитні клієнтів
- чолобитні клієнтів
- уступки клієнтів
- доручення клієнтів
- контракти між адвокатом та клієнтами
- підписки адвокатів про отримання контракту
- підписки клієнтів про отримання контракту
- вписи до судово-адміністративних книг
- виписи із канцелярій до судової інстанції про уповноваження
- донесення адвокатів до судової інстанції про уповноваження

Оповіщувальні документи:

- укази судової інстанції про необхідність з'явитися до суду клієнту чи його адвокату
- ордери судової інстанції про необхідність з'явитися до суду клієнту чи його адвокату
- інструкції особам призначеним доправити указ чи ордер позивачу чи відповідачу
- інструкції особам, призначеним доправити клієнта чи адвоката до судової інстанції

Дисциплінарна відповідальність адвоката:

- відсторонення від ведення справи (у випадку зради свого клієнта і переходу на протилежну сторону)
- заборона на адвокатську діяльність (в тому числі через відмову виконувати на вимогу суду обов'язки адвоката вдови чи сироти)
- відшкодування збитків клієнту з ув'язненням на чотири тижні (за недбале виконання своїх обов'язків із відстоювання інтересів свого клієнта та за умисно завдану шкоду)
- смертна кара (за фальсифікацію відкритого листа та умисне затягування адвокатом процесу нібито через свою хворобу). Карали здебільшого «на горло», тобто через повішання або зітнення голови.

Документи, які підписували адвокати:

- чолобитні клієнтів
- донесення клієнтів
- «ізвестія» (повідомлення) клієнтів
- допити та «уліки» позивачів, відповідачів або їхніх адвокатів
- вироки судових інстанцій

Гетьманщина 1686-1764 рр.

Гетьманщина середини XVII ст.

Процесуально-слідчі документи:

- чолобитні адвокатів
- донесення осіб, призначених доправити клієнта чи адвоката до судової інстанції
- донесення адвокатів до судової інстанції
- донесення адвокатів гетьманові
- донесення клієнта до судової інстанції
- донесення адвокатів до клієнта
- листи адвокатів до клієнта
- підписки-зобов'язання адвоката з'являтися за викликом суду
- підписки адвокатів про отримання копії позову
- підписки адвокатів про отримання документів від протилежної сторони
- підписки адвокатів про перенесення терміну розгляду справи
- підписки адвокатів про прийняття справи для подання апеляції
- «сказки» (повідомлення) адвокатів
- допити адвокатів
- «уліки» адвокатів
- оправданні» адвокатів
- боргові розписки адвокатів
- «определение» (з'ясування)

РОЛЬ АДВОКАТА У СУСПІЛЬСТВІ

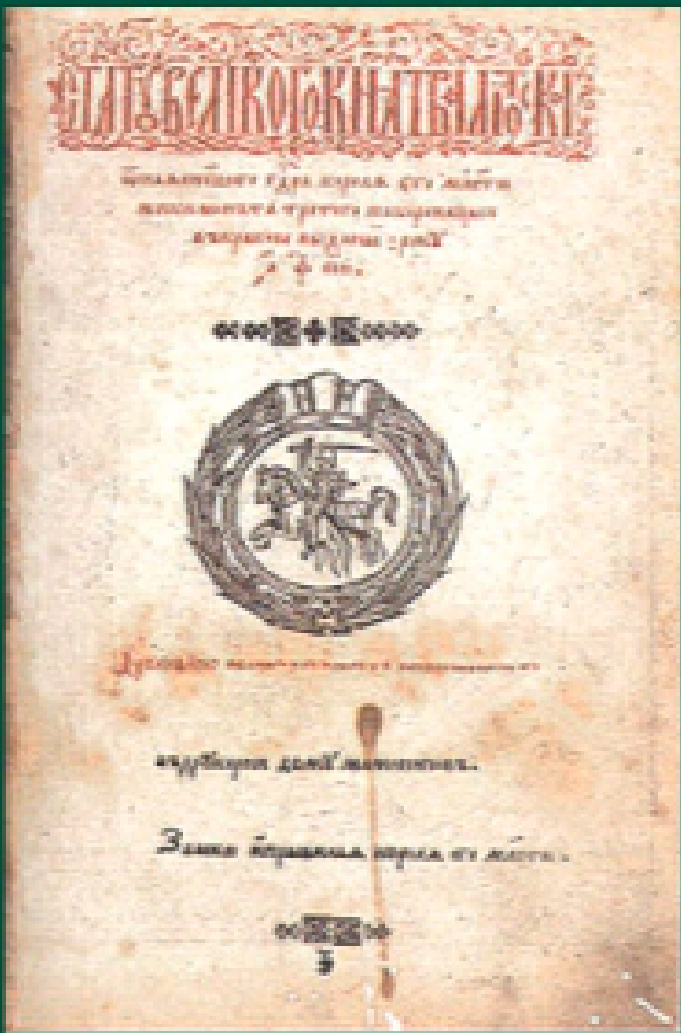
Функція адвоката у суспільстві періоду Гетьманщини вважалася надзвичайно важливою, а його діяльність престижною. Значення адвоката прирівнювалося до ролі «людини війни» (лицаря), тобто суспільної еліти, найвищого і привілейованого суспільного стану. Вважалося, що адвокат стоїть на сторожі справедливості і боронить внутрішній спокій: «прокуратор своєю кмітливістю примножує справедливість, а несправедливість пригнічує».

- Адвокатура у XVII-XVIII ст. вважалася дуже престижним заняттям. Адвокатами могли бути навіть полковники та члени Генерального суду.

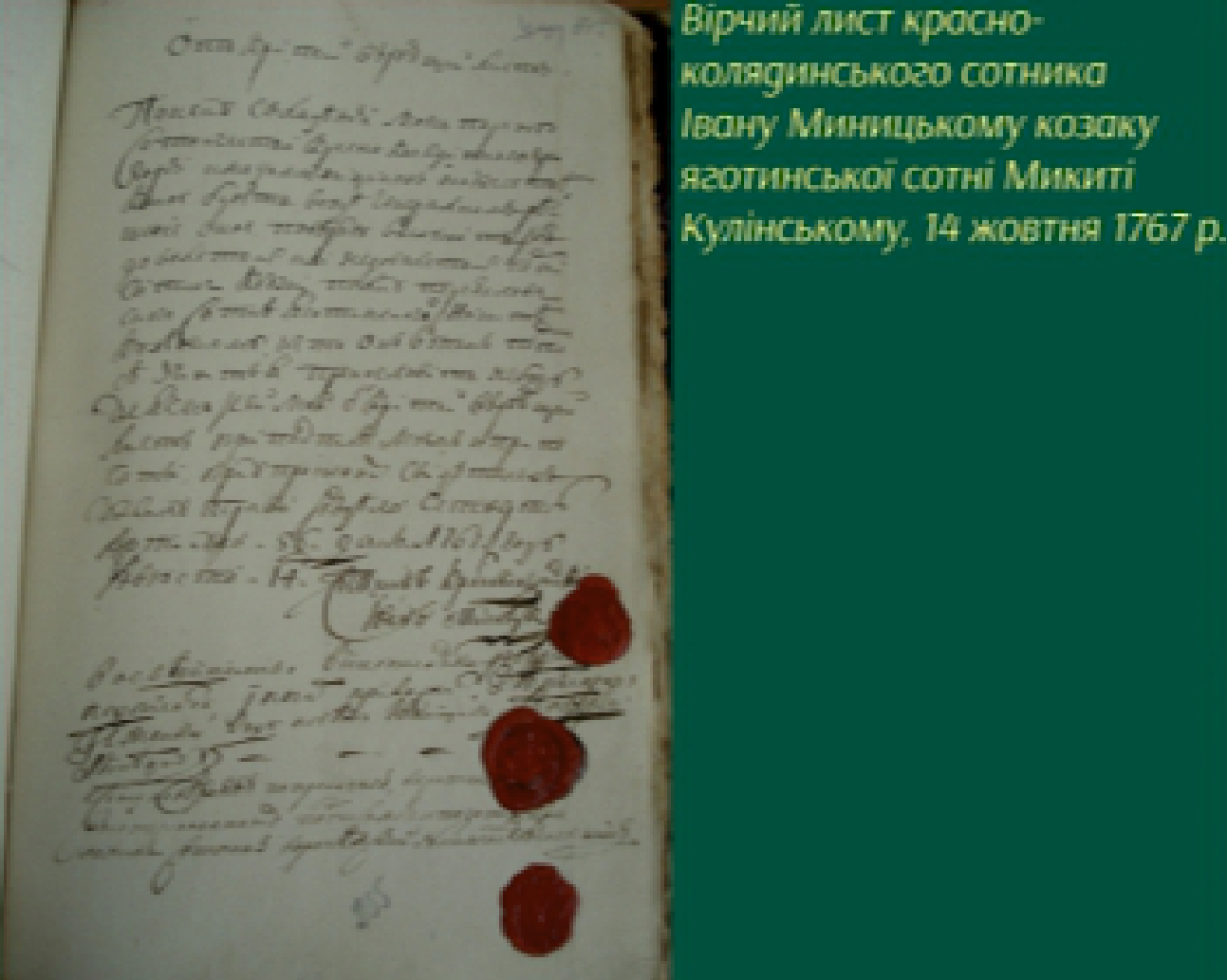
У 1740-х рр. окреслилася тенденція до виокремлення професійних адвокатів з числа канцеляристів (сотенних, полкових, військових), які вже неодноразово залучалися до захисту, а то й одночасно вели по кілька справ (адвокати Лука Рубановський, Сергій Яновський, Стефан Леонтович, Дем'ян Тарасевич, Кирило Іщинський)

- З 1730-х рр. послугами адвокатів користувалися у широкому спектрі кримінальних та цивільних справ представники всіх українських станів: козаки, духівництво, міщани, селяни, а також українська козацька еліта – Полуботки, Лизогуби, Сулими та інші.

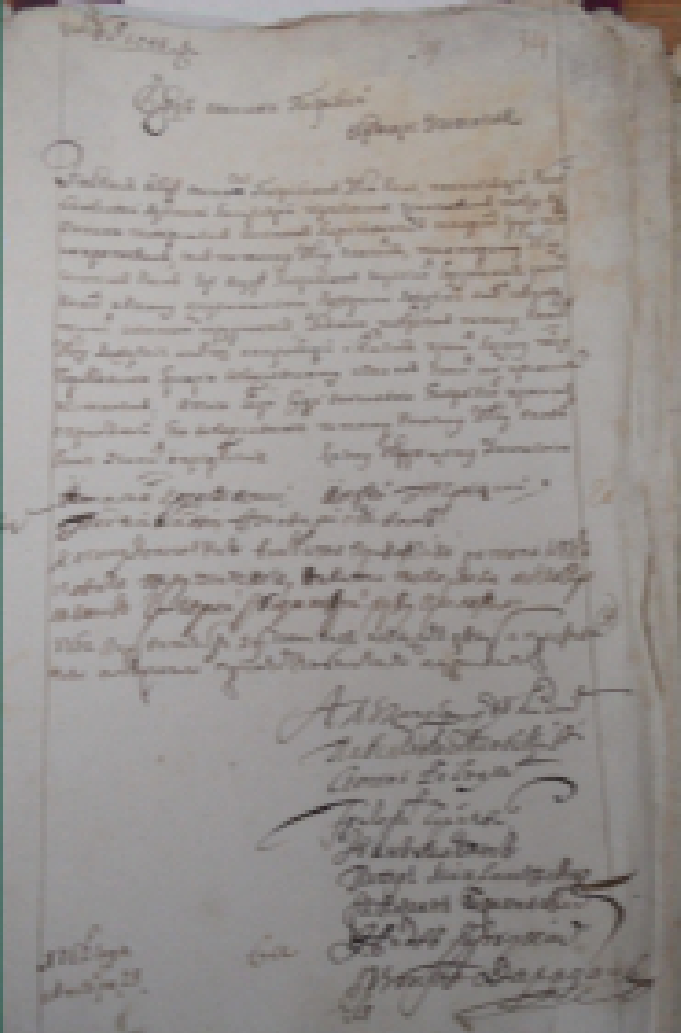
- Відомі яскраві прояви майстерності адвокатів на судах того часу (конкретні приклади казуїстики, використання прорахунків протилежної сторони, жонглювання законодавчою базою). Цікаві й промовисті дев'ятні випадки в адвокатській практиці: втеча адвоката Василя Білопольського після отримання завдатку; позови адвоката Сави Пісновського на клієнта за невилплату винагороди тощо.

Третій Литовський Статут 1588 р.

Вірчий лист крестини-колядницького сотника Івана Мицицького козаку Яготинської сотні Микиті Кулинському, 14 жовтня 1767 р.

Вірче донесення вертепського отамана Олексія Терещуцького козаку чернівецького полку Григорію Володаровському, 28 жовтня 1762 р.

Перший аркуш «уліки» бунчукового товариша Семена Лизогуба адвоката своєї матері Асофі Безбородько, 1732 р.

ПРОВІДНІ АДВОКАТИ ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ

Петро Милорадович, чернігівський полковник, адвокат дружини Анастасії Полуботківни, 1762-1765 рр.

Григорій Полетика, перекладач Синода, адвокат у батька Андрія Полетики, бунчукового товариша Лубенського полку, 1754 р.

Стефан Полетика, брат Григорія Полетики, адвокат у Григорія Полетики, 1754 р.

Григорій Фридрикевич, надвірний радник, адвокат у дружини Анни Чарнишової, внучки генерального судді Івана Чаргища, 1767-1768 рр.

Іван Галаган, син полковника Григорія Галагана, адвокат свого батька, 1765 р.

Максим Стороженко, надвірний радник Чернігівського суду, адвокат у Анастасії Полуботок, 1785 р.

Пилип Купчинський, сотник Яготинський, адвокат в Анастасії Володковичової, 1735 р.

Лука Бугаєвський, швагрю сотника срібнянського Миколи Троцини, його ж адвокат, 1754 р.

Денис Тихонович, полковий прилуцький писар, адвокат у бунчукового товариша Власа Будлянського, 1755 р.

Яків Мироновський, ніжинський бурмістр (бурмістри – очільники міського магістрату у містах з Магдебургським правом), адвокат у ніжинського війта Петра Терновіота, 1749 р.

Сава Гузовський, писар підкоморського суду Погарського повіту, адвокат у підкоморія Михайла Ширя, 1756 р.

Федір Масловський, канцелярист, адвокат у козаків Моровської сотні, 1762 р.

Тимофій Сенотович, сотенний писар, адвокат у товариша бунчукового Василя Думитрашки Райчі, 1735 р.

Іван Висоцький, син дякона, адвокат у полковника Семена Сулими, 1775 р.

Сильвестр Петров монах, адвокат у лубенського Гамалієвського монастиря, 1767 р.

Стефан Яновський, канцелярист Прилуцької канцелярії, адвокат у Марії Носенко, невістки прилуцького полковника Івана Носа, 1726 р.

Микола Троцький, бунчуковий товариш, адвокат у Марії Носенко, невістки прилуцького полковника Івана Носа, 1732 р.

Яків Якубович, адвокат у матері Параски Якубович, 1724 р.

Федор Ротманов, канцелярист Глухівської сотні, адвокат у полковника Петра Безобразова, 1732 р.

Петро Скоробогатов, адвокат у графа Мойсея Владиславовича, 1745 р.

Терентій Зінченко, адвокат у Петра Скоробогатого, 1745 р.

Андрій Почепцов, глухівський козак, адвокат в ірклівського сотника, 1770 р.

Федор Васильєв, підканцелярист гадяцької канцелярії, адвокат у Власа Чуба – куземинського отамана, 1748 р., адвокат у козака Петра Єлифрова, 1748 р.

Петр Яковлевич, служитель генерал-майора і лейбгвардії Преображенського полку при мер-майора і кавалера Івана Івановича Касагова, адвокат у козака Карпенка, 1747 р.

Стефан Метленко, зінківський священник, адвокат 1748 р.

Семен Симонов, писар гадяцького замку, Гадяч 1747 р.

Ігнат Македонец, канцелярист Гадяцького полку, 1748 р.

Сидор Максимов, канцелярист Гадяцького полку, 1748 р.

Роман Лаврентієв, козак Гадяцького полку, 1748 р.

Федір Васильович Прокопенко, син веprimeцького дозорці, адвокат батька, 1724 р.

Максим Зеленський, внук козака зінківського Михайла Зеленського, адвокат у діда, 1760 р.

Дмитро Кошовий, рідний брат козака Григорія Кошового, адвокат у брата, 1756 р.

Лев Сиртемієв, гадяцький міщанин, адвокат у дружини ольшанського сотника Івана Пустовойтова - Ірини, 1761 р.

Біленченко, канцелярист, адвокат у лютенського сотника Шостака, 1755 р.

Василь Білопольський з Глухова, адвокат у відставного полковника Федора Петрова, 1749-1751 рр.

Сава Пісковський, козак, адвокат у бунчукового товариша Антона Стрешинцова, 1762 р.

Григорій Лавриновський, козак дівочької сотні, адвокат у дівочького сотника Лаврентія Селецького, 1736 р.

Тимофій Митаренський, канцелярист земського суду, 1771 р.

Петро Домбровський, канцелярист, адвокат у Семена Лизогуба, бунчукового товариша, 1731 - 1732 рр.

Петр Богдаревський, канцелярист, адвокат у військового товариша Миколи Каменського 1759 р.

Михайло Тимковський, адвокат у прилуцького полковника Гната Галагана, 1745-1746 рр.

Семен Гречинський, канцелярист з Глухова, адвокат у гадяцького полковника Антона Крижановського, 1767-1768 рр.

Дем'ян Оболонський, писар Генерального суду, адвокат у матері Анастасії Оболонської, 1743 р.

Василь Бережний, гадяцький козак, адвокат, 1741 р.

Данило Засядько, син лютенського сотника, адвокат у батька, Гадяч, 1745 р.

Стефан Данилевський, гадяцький канцелярист, адвокат у бунчукового товариша Івана Яновського, Гадяч, 1745 р.

Стефан Леонтович, гадяцький канцелярист, адвокат, змінив Стефана Данилевського у березні 1745 р. Ще раз був адвокатом у військового товариша Дмитра Білущенка, 1758 р.

Кирило Іщинський, гадяцький канцелярист, адвокат, змінив Леонтовича, 1747 р.; адвокат у куземинського священника Андрія Данилова, адвокат у військового канцеляриста Григорія Шимановського двічі в 1749 р. та у вдови поручика глухівського гарнізону Ганни Арсеньєвої, 1750 р.

Сергій Яновський, протоколіст гадяцької канцелярії, адвокат у гадяцького козака Андрія Бугаєнка 1745 р.; у Анастасії Ситенської, вдови значкового товариша Стефана Ситенського, 1747 р.; у селянина Михайла Скрипника, 1748 р.

Пето Цурка, значковий товариш, адвокат у свого дядка, 1758 р.

Тимофій Левенець, військовий товариш, адвокат у бунчукового товариша Федора Заньковського, 1758 р.

Дем'ян Тарасевич, відставний березинський сотенний писар, адвокат вдови Анастасії Полуботок, також адвокат відставного значкового товариша Чернігівського полку Івана Мороза, кінець 1762 р. – початок 1763 р.

**Національна асоціація адвокатів України,
Центр досліджень адвокатури і права,
Рада адвокатів міста Києва**